

ARCHIVUM ANATOLICUM (ArAn)	13/2	2019	185-201
----------------------------	------	------	---------

ESKİ DOĞU AKDENİZ'DE BİR KRALÎ LİMAN “AL-MİNA”

Nurgül YILDIRIM*
ORCID: 0000-0002-4692-2823

Makale Bilgisi

Başvuru: 19 Temmuz 2019
Kabul: 25 Kasım 2019

Article Info

Received: July 19, 2019
Accepted: November 25, 2019

Öz

Hatay İli Asi Deltası ve Samandağ Körfezi yakınlarındaki sahil şeridinde MÖ 8. yüzyılda aktif olarak kullanıldığı düşünülen Al Mina Limanı 1936-1937 yılında gerçekleştirilen kazılar sonucunda özellikle arkeolojik envanter açısından değerlendirilebilmiştir. Yine bu coğrafyada gerçekleştirilen arkeolojik kazılar limanın Geç Tunç Çağı'nda da ticari faaliyetlerde kullanıldığı iddiasını desteklemiştir. Buradan ele geçen arkeolojik bulgular arasında yer alan lüks tüketime özel mallar ve ithal eşyalardaki çeşitlilik Al Mina'nın limanlar arasında önemli bir ticaret ağının merkez istasyonu olabileceği yönünde yorumlanmıştır. Al Mina'nın lokalizasyon çalışmalarını olanaklı kılan kısıtlı filolojik kayıtlar, bölgenin Mitanni, Asur, Babil ve Pers egemenliğinin ardından Hellenistik Dönemde de işlevsel bir liman olarak kullanıldığını belgelemiştir. Bu çalışmada, Anadolu, Batı Anadolu kıyıları, Mısır, Doğu Akdeniz kent devletleri, Suriye ve kıta Yunanistan arasındaki ticarete ve ticaretle gelişen

* Doç. Dr., Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı.

kültürel etkileşime tanıklık etmiş Al Mina Limanı'nın yazılı ve arkeolojik verilerle değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Sözcükler: *Doğu Akdeniz, Al Mina, Levant, Seleukia Pieria*

Abstract

“Al Mina” A Royal Port in the Ancient East Mediterranean

Al Mina Port, which near the coastline Hatay Province Asi Delta and Samandağ Gulf was thought to be actively used in the 8th century BCE, could be evaluated especially in terms of archaeological inventory as a result of the excavations carried out in 1936-1937. Archaeological excavations in this region also supported the claim that the harbor was used for commercial activities in the Late Bronze Age. Among the archaeological findings uncovered here, the diversity in luxury goods and imported goods was interpreted to suggest that Al Mina could be the central station of an important trade network between ports. The limited philological records that enable the localization studies of Al Mina have documented that the region was used as a functional port in the Hellenistic period after the reign of Mitanni, Assyria, Babylon and Persia. In this paper, it is aimed to evaluate the port of Al Mina which has witnessed the trade and cultural interaction between Anatolia, Western Anatolia coasts, Egypt, Eastern Mediterranean city states, Syria and continental Greece with written and archaeological data.

Keywords: *East Mediterranean, Al Mina, Levant, Seleucia Pieria*

Asi Nehri'nin Akdeniz'e döküldüğü Samandağ Körfezi üzerinde yer almış olan Al Mina¹ Limanı Sir Leonard Woolley tarafından 1936-37 yıllarında gerçekleştirilen kazılar sonucunda açığa çıkarılmıştır. Kazar tarafından “Al-Mina” olarak adlandırılan bu liman ele geçirilen envanterin değerlendirilmesiyle birlikte “bir tür ticari merkez”, önemli bir “ticari istasyon” olarak tescillenmiştir. Bu liman ve yakın çevresinde

¹ Arapça karşılığı “liman” olan “Al Mina” adı Wooley tarafından konulmuştur. Leonard Woolley, “The Excavations at Al Mina, Sueidia”, *The Journal of Hellenic Studies*, Vol.58/2 (1938); A. John Graham, “The Historical Interpretation of Al Mina”, *Dialogues d'histoire ancienne*, Année (1986): 54.

gerçekleştirilen kazılar bölgenin Geç Tunç Çağ'dan Demir Çağı'nın sonlarına kadar belli dönemlerde özellikle aktif olarak kullanıldığını ortaya çıkarmıştır.²

Al-Mina yaklaşık olarak MÖ 1600'lü yıllardan itibaren dönemin büyük imparatorlukları olan Hitit ve Mısır'ın ele geçirmek istediği coğrafyanın kilit noktasında konumlanmıştır. İşlerliği sürecince bu limanın Mezopotamya'dan ve Anadolu'dan sağlanan ticari malların Doğu Akdeniz ve kıta Yunanistan'a ulaştırılmasına olanak sağladığı bilinmektedir. Limanın özellikle MÖ II. binyılın ikinci yarısından itibaren döneme ait belgelerde belirgin bir yer adıyla kaydedilmediği, bağlı olduğu yerel krallık ya da egemen gücün "ticarî üssü/ticaret merkezi/kralî deposu" olarak adlandırıldığı düşünülmektedir. Mısır, Ugarit ve Mari arşivlerinde³ belirgin bir yer adı ile nitelendirilmeyen Al Mina için, lokalizasyon çalışmalarında bu arşivlerde kaydedilmiş olan yakın coğrafyası belirleyici rol üstlenmiştir. Limanın Hurri-Mitanni egemenliğindeki Mukiş Krallığı döneminde krallığın kontrolünde geliştirildiği buradan ulaşılan Mitanni üslubunda tasarlanmış mühürlerden anlaşılmaktadır.⁴ MÖ II. binin ikinci yarısına doğru kurulmuş olan bu krallık Geç Tunç Çağı'nın önemli merkezi krallıklarından Mitanni Krallığı'na bağlı bir siyasi yapı sergilemiştir. Bu dönemde krallığın merkezi olan Alalah'da (Açana Höyük/Reyhanlı-Hatay)⁵

² Leonard Woolley tarafından 10 tabakaya ayrılarak incelenen Al-Mina'nın 10. ve 7. tabakaları M.Ö. 8.-7. Yüzyıllara, 5. ve 6. tabakaları M.Ö. 650-550 yıllarına, 4. tabaka M.Ö. 520-430 yıllarına, 3. tabaka M.Ö. 450-375 yıllarına, 2. tabaka Seleukea Pieria limanının kurulduğu döneme tarihlendirilmiştir. 1. tabaka ise Bizans ve Geç Roma Dönemlerine ait izler taşımıştır. Leonard Wolley, "The Excavations at Al Mina, Sueidia", 133-143; Hatice Pamir, "Seleuceia Pieria", (Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2001): 53-60.

³ Mari arşivi ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Georges Dossin, *Correspondance de Samsi-Addu et de ses fils Archives Royales de Mari I*, (Paris: Imprimerie Nationale, 1950).; Ugarit Arşivi ile ilgili bkz. Claude Schaeffer F.-A. (Claude Frédéric-Armand), *Ugaritica I-IV*, Archive of Mesopotamian Archeological Site Raports (1939-1969).

⁴ Leonard Woolley, "A Date of Al Mina", *The Journal of Hellenic Studies*, Vol.68 (1948): 148.; Hatice Pamir, "Sabuniye: A Late Bronze-Iron Age Port Settlement on the Northeastern Mediterranean Coast", *Across The Border: Late Bronze-Iron Age Relations Between Syria and Anatolia-Proceedings of a Symposium Held at the Research Center of Anatolian Studies*, Koç University, İstanbul May 31-June 1 2010 (2013): 189.

⁵ Açana Höyükte Sir Leonard Woolley tarafından gerçekleştirilen kazı çalışmaları, Mukiş Krallığı hakkında detaylı bilgi verecek tabletlere ulaşılmasını sağlamıştır. Höyüğün VII. ve IV. kültür katlarından ulaşılan tabletler literatürde Alalah Tabletleri olarak geçmektedir. Bu tabletlerden VII. tabakada ele geçenler Yamhad Krallığı'na (yaklaşık olarak M.Ö. 1750-1700), IV. tabakadaki tabletler Mitanni egemenliği dönemine (yaklaşık olarak M.Ö. 1500-1450) tarihlendirilmektedir. Leonard Woolley, *Alalakh an Account of The Excavations at Tell Atchana in The Hatay 1937-1939*, Oxford University, (1955).; Leonard Woolley, *A Forgotten Kingdom*, A Pelican Book, (1953).; Jussi Aro, "Remark on

Hurrili ve Mitannili nüfusa ek olarak ticari ilişkilere bağlı özellikle Ugarit üzerinden gelen Kenanlı halkın varlığına da rastlanılmıştır. Yine ticari ilişkilere bağlı gerek demografik gerek kültürel açıdan baskın bir Mısır etkinliği gözlemlenmiştir. Bu dönemi aydınlatan arşivlerden özellikle Marili krallar ile Mukiş krallarının diplomatik yazışmaları, iki krallık arasında yapılan ticarî faaliyetleri konu alan tabletler ve antlaşma vesikalarından, Alalah Krallığı ve yakın çevresini siyasî, iktisadî ve sosyo-kültürel açıdan aydınlatmak mümkün olabilmektedir.⁶ Alalah, Ugarit ya da Mari kaynaklarında Al Mina Limanı'nın adı netleştirilemediğinden dolayı lokalizasyonu hakkında herhangi bir belirgin ibâyeye rastlanılmamıştır. Alalah Krallığı'nın etkinlik alanı içerisinde yer aldığı düşünülen Al Mina ya da bağlantılı olduğu günümüz Sabuniye⁷ (Sutaşı/Samandağ-Hatay) yerleşim alanı ile ilgili ilk yazılı kayıt ise III. Tutmosis dönemine (MÖ 1479–1426) tarihlenen bir kullanım olmuştur. Bu kullanım Mısır kayıtlarına k-r-t-m-r-t (Ka-ra-ta-m-r-w-t) olarak kaydedilmiştir. Bu sözcüğün Akadca *kâru* “depo, depolama, silo” ile *da/tamarut* “güçlendirilmiş, korumalı, kralî” sözcüklerine karşılık gelebileceği⁸ ve bu kelimenin bir tür “kralî depo/kralî ticaret merkezi” olarak tanımlanabileceği tartışılmıştır. Alalah Kralı İdrimi'ye ait yazıtlı heykelde⁹ ya da Alalah arşivlerinde net bir biçimde limandan

the Language of The Alalakh Texts, AfO VII, (1954-1956): 361.; D. John Wiseman, *The Alalakh Tablets*, BIAA-Ankara-London (1953). Michael C. Astaour, “Place-Names from the Kingdom of Alalah in the North Syrian List of Thutmose III: A Study in Historical Topography” *Journal of Near Eastern Studies*, Vol. 22, No. 4 (Oct., 1963): 229; Sidney Smith, *The Statue of İdrimi*, BIAA-Ankara- London (1949).

⁶ Wolfgang Heimpel, *Letters to the King of Mari: A New Translation, with Historical Introduction, Notes and Commentary*, (Indiana: Eisenbrauns, 2003); Georges Dossin - André Finet, *Correspondence Feminine*, (Paris: P. Geunthner, 1946/1978).

⁷ Glanville Downey, *Ancient Antioch*, (Princeton-New Jersey: Princeton University Press, 1963): 26.

⁸ Michael C. Astaour, “Place-Names from the Kingdom of Alalah in the North Syrian List of Thutmose III: A Study in Historical Topography”, 229; Sidney Smith, *The Statue of İdrimi*.

⁹ İdrimi kendi memleketinden uzağa gönderilmiş bir Mitannili kral olarak hem Hurri kralı Barratarnayla, hem de Hitit egemenliğinin hissedildiği Alalah'ın batısındaki bazı kentlerle mücadele etmek zorunda kalmıştır, bu kentlerin yazıtta belirtilmesi ise bir tarihi coğrafya çalışmasına zemin hazırlarken, aynı zamanda liman olarak kullanılan merkezin netleştirilmesini de sağlamıştır. Kral memleketine doğru çıktığı yolculuk esnasında güzergâhı ile ilgili şu kayıtları paylaşmıştır: ²⁹ ... ^dİM (*Adad / Tešub*) ³⁰ a-na SAG.DU (*qaqqadī*) -ya it-tu-ru ù e-te-pu-uš GİŞ.MA há (*ellipâte*) ³¹ ERİN^{mes} (*sabē*) NU.UL.U / SĪ.KU (*tillati*[?]) a-na GİŞ.MÁ há (*ellipâte*) ù-šar-ki-ib- šu-nu ³² ù A.AB.BA (*tātma*) a-na ma-at Mu-ki-iš-he^{ki} ³³ et-te-šir ù pa-an HUR.SAG (*huršān*) Ha-zi⁹ ³⁴ a-na ta-ba-lim ak-šu-ud e-li-ya-ku ³⁵ ù ma-ti-ya iš-mu-un-ni-ma GUDhá (*alpē*) u UDUhá (*immerē*) ³⁶ a-na pa-ni-ya ub-lu-ú-nim ù i-na U₄.I.KAM (*ištēn ūmi*) ³⁷ ki-ma Ien (*ištēn*) LÚ (*awēli*) ma-at Ni-hi^{ki} ma-at A-ma-e^{ki} ³⁸ ma-at Mu-ki-iš-he^{ki} ù URU (*āl*) A-la-la-ah^{ki} URU^{ki} (*ālī*)-ia ^{“29-38} ... Yedinci yılda Fırtına Tanrısı benim yanımda oldu, bu yüzden ben gemiler yaptım ve askerlerimi onlara bindirdim ve denizde Mukiş'e doğru yol aldım. Casius/Kel

bahsedilmemiştir. Liman, çoğunlukla yakınındaki ya da bağlı olduğu yerleşim yeriyle anılmış olmalıdır. Ancak yapılan kazılar sonucunda limanın İdrimi zamanında ticari açıdan daha işlevsel bir hale ulaştırılmış olmalıdır.¹⁰ Al Mina ile ilgili, Alalah Krallığı'nın yıkıldığı ya da Hitit ve Mısır'ın Doğu Akdeniz ve özellikle Suriye coğrafyasındaki egemenlik savaşlarının yaşandığı döneme ilişkin yazılı kaydı bulunamamıştır. Olasılıkla bu duruma Kadeş Savaşı'nın olumsuz etkileri ve Ugarit Limanının güneyde ticari açıdan fazlasıyla güçlenmesi neden olmuştur.

MÖ 1200 yıllarında gerçekleştiği düşünülen Deniz Kavimleri Göçü, Eskiçağ'ın Suriye ve Doğu Akdeniz ticaretinin paylaşımı konusunda uzunca bir savaş süreci yaşayan iki büyük gücü Hitit ve Mısır'ı derinden etkilemiş, Asur'un ise Mezopotamya'da gittikçe güçlenmesine neden olmuştur. Genel hatlarıyla bu göçün etki alanı, Balkanlar üzerinden başlayarak, Yunan Adaları, Boğazlar ve Anadolu üzerinden Mısır topraklarına kadar ulaşmıştır. Geniş bir yayılım alanına sahip olan bu göçle birlikte, Hititler yıkılmış, Mısır ciddi bir güç kaybına uğramıştır.

Erken Demir Çağı'ndan itibaren Doğu Akdeniz kıyı hattı boyunca kurulan küçük krallıklar, etnisite açısından oldukça karmaşık bir yapıya sahip olmuşlardır. Bu nüfus çeşitliliğinin ana nedenleri arasında, yıkılan Hitit İmparatorluğu'nun devamını sağlamaya çalışan kent-devletlerinin varlığı, Ege Göçleriyle bu bölgelere kadar ulaşan Deniz Kavimleri ve Aramiler'in, MÖ 11. ve 9.yy. arasında bu bölgelere gerçekleştirdiği göçler sayılmaktadır.¹¹ Bu dönemde Mezopotamya'da Asurlular önemli bir siyasi

---

Dağından karaya ulaştım ve sahile çıktım. Memleketim beni işittiği zaman, onlar bana büyük ve küçükbaş hayvanlar getirdiler ve bir gün içerisinde Ni'i, Nuhaşşe, Mukiş memleketleri ve benim kendi şehrim Alalah benimle anlaştılar (bir oldular)... ” Edward L. Greenstein - David Marcus, “The Akkadian Inscription of İdrimi”, *Janes* 8, (1976): 64-81. Kralın uzlaştığı kentlerden Ni'i: n-<i>-y /ni-ya Halep ve Ğabbul Nehri arasındaki kent olarak tanımlanırken; Nuhaşşe: ngs olarak III. Tutmosis dönemindeki Mısır kayıtlarında yer almıştır. Kent, yine aynı kralın kayıtlarına göre, Kadeş'in kuzeyi olarak tanımlanmıştır. Paşsahe, Anti Toroslar boyunca uzanan Payas Roma döneminde Baiae olarak kaydedilmiştir. Ayrıca, Paşsa- Hurrice bir kullanım olarak tanımlanmıştır. Diğer kentler Qatna'nın kuzeyinde yer alan küçük kentler olarak tanımlanmıştır. Michael C. Astaour, “Place-Names from the Kingdom of Alalah in the North Syrian List of Thutmose III: A Study in Historical Topography”, 223. ; Nadav Na'aman, *Canaan in the Second Millennium B.C.E.*, (Indiana: Eisenbrauns, 2005): 199.; Smith, *The Statue of İdrimi*, 81. Wilfred H. Van Soldt, “The Orontes Valley in Texts from Alalah and Ugarit During the Late Bronze Age, 1500-1200 BC”, *Syria*, IV (2016): 137-144.

¹⁰ Wilfred H. Van Soldt, “The Orontes Valley in Texts from Alalah and Ugarit During the Late Bronze Age, 1500-1200 BC”, 137-144.

¹¹ Bradley Parker, “*The Mechanics of Empire. The Northern Frontier of Assyria A case Study in Imperial Dynamics*”, Helsinki (2001): 230.; Nicholas Postgate, *Fifty Neo-Assyrian Legal Documents*, (Ankara-London: BIAA, 1976): 22-24.; Nurgül Yıldırım,

güç haline gelmişlerdir. Asur'un dış politikası Batı'ya, özellikle de Doğu Akdeniz'e egemen olma çerçevesinde belirlenmiştir. Bu bağlamda Asur için Suriye ve kuzeyi, denetim altına alınması gereken jeopolitiği güçlü bir coğrafya olarak görülmüştür. Özellikle Yeni Asur Dönemi krallarından III. Salmanassar (MÖ 858-824) döneminde sistemli bir hale gelen Anadolu ve Doğu Akdeniz'e düzenlenen seferler ve bu seferlere ilişkin kayıtlar hem Asur'un izlediği yayılcı politikanın çerçevesinin belirlenmesini hem de adı geçen bölgelerdeki idari yapıların aydınlatılmasını sağlamıştır.

Asurca kaynaklarda Ası Deltası ve yakın çevresi önceleri Patina/Pattin, daha sonrasında ise Unqi adını almış ve Aramca kaynaklarda, genellikle Umqi/mq olarak kaydedilmiştir.¹² Bu bölge, bulunduğu konum ve zengin hammadde kaynakları ile Mezopotamya, Anadolu ve Doğu Akdeniz'i sosyo-ekonomik açıdan birleştirmesi yönüyle önemli bir köprü görevi görmüştür. İnsanların çoğunlukla göç ya da ulaşım amacıyla kullandıkları bu bölgeyi, Yeni Asur Dönemi kralları büyük çaplı ticarî bir ağın önemli kollarından biri olarak görmüşlerdir. Levant'ın kuzey ucu yani günümüz Samandağ Körfezi üzerindeki hâkimiyet, hem Akdeniz'e ticarî ulaşılabilirliği, hem de Anadolu'ya geçişi sağlayarak buradaki hammadde kaynaklarının aktif kullanımını olanaklı hale getirmiştir.

Asur Krallarının sık düzenlediği seferlere maruz kalan Al Mina Limanı'nın bulunduğu günümüz Samandağ kıyı şeridinin idaresinden sorumlu olan ve kralî merkezi Kunulua (Kunalia/Kinalua/Kullania-Tayinat Höyük)¹³ olan Patina Krallığı da çevresindeki Que (Adana), Karkamış

"Çivi Yazılı Kaynaklara Göre Patina Krallığı'ndan Unqi Krallığı'na Antakya Ve Amik Ovası'nın Tarihsel Süreci" *Belleten* 289, Cilt LXXX (2017): 701-722.

¹² J. David Hawkins, *Corpus of Hieroglyphic Luwian Inscriptions* Vol. 1, Berlin (2000): 361. Umq yazımı için bkz. André Lemaire, "Recherches de Topographie Historique Sur Le Pays De Que", *Anatolia Antiqua* I, (1991): 270-271. Ayrıca Pat(t)in'in Hattin olarak değerlendirilmesi için bkz. J. David Hawkins, "Hattin", *RIA* 4, Berlin (1974): 160-162; J. David Hawkins, "The Political Geography of North Syria and South-East Anatolia in the Neo-Assyrian Period", Mario Liverani (ed.) *The Neo-Assyrian Geography*, (Roma: 1995): 95.

¹³ Amik Ovasını da içine alan Antakya Bölgesi'nin Orta Demir Çağını (İ.Ö. 900-546) gerek filolojik, gerek arkeolojik açıdan aydınlatan kazı merkezlerine Tayinat Höyük (Antakya-Reyhanlı yolu üzeri), Çatal Höyük (Antakya'nın kuzeydoğusu, Afrin Çayı'nın güneyi), Jisr al Hadid (Antakya-Demirköprü), Cüdeyde Höyük (Antakya'nın kuzeydoğusu) örnek olarak verilebilir. Bu kazı merkezleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Leonard Wooley, *Alalakh An Account of The Excavations at Tell Atchana in The Hatay 1937-1939*, Oxford University, (1955). Timothy Harrison, *Tayinat Höyüğü Arkeoloji Projesi* 32, (Çev. Hatice Pamir), 36-37, Hatay (2010); Richard Haines, *Excavations in The Plain of Antioch II: Structural Remains of the Later Phases Çatal Hüyük, Tell al Judaidah and Tell Tayinat*, The Oriental Institute of Publication, Chicago (1971); Hatice Pamir, "Alalakh'dan Antiochei'ya Hatay'da Kentleşme Süreci", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Vol. 6-Sayı 1, Hatay (2009): 263-265.

(Gaziantep) ve Gurgum (Kahramanmaraş) krallıkları gibi çoğunluğunu Hitit-Luvi ağırlıklı bir demografik yapı sergilemiş ve Asur ilerleyişine karşı bazı yerel krallıklarla koalisyonlar kurmuştur. (Har. 1) Bu koalisyonları dağıtmak ve bölgedeki egemenliğini kalıcı hale getirmek amacıyla Asur kralı III. Tiglat-Pileser'in (MÖ 744-727) Kuzey Levant'ı da içine alan seferler düzenlediği bilinmektedir.¹⁴

Asur kralı III. Tiglat-Pileser'in yıllıklarında Al Mina olarak adlandırılan bölge *Ahta* olarak kaydedilmiş¹⁵ ve *Ahta*'nın statüsü krala ait bir "ticari üs" olarak şu ifadelerle netleştirilmiştir:

¹⁾ *a-di URU.x [...]* ²⁾ *URU.É-bar-ru-a [...]* ³⁾ *a-di KUR.ni-qi šá KUR.tup-[li-áš ...]* ⁴⁾ *KUR.É-a-gu-si a-na[si-hir-ti-šú]* ⁵⁾ *KUR.pat-ti-nu a-na si-hir-ti-šú TA URU.x [...]* ⁶⁾ *URU.na-an-pi-gi ša GÚ ÍD.A.[ŠİTA ...]* ⁷⁾ *URU.qar-né-e URU.ha-da-te-te URU.da- [...]* ⁸⁾ *URU.qi-na-as-ri-na šá ma-ad-ba-ri [EN...]* ⁹⁾ *URU.di-maš-qi KUR.ha-mat* ¹⁰⁾ *KUR.ha-su-at-ti KUR.tu-ri-na-qa-di-na KUR.si-an-nu ana paṭ gim-ri-ši-[na]* ¹¹⁾ *URU.el-li-šú URU.ši-mi-ra šá GİR.II KUR.lab-na-na* ¹²⁾ *URU.SAG-şur-ri KUR.şap-pu-na URU.aḫ-ta-a* ¹³⁾ *É ka-ri šá UGU tam-tim É şa-bu-ta-te MAN-ti KUR GİŞ.TÚG* ¹⁴⁾ *URU.tu-'a-am-mu EN URU.DU₆-kar-me šá KUR.gúr-gu-me* ¹⁵⁾ *ana mi-şir KUR aš-şur ...* ¹⁻¹⁵⁾ ... Bēt-Barrûa, Tupliaş Bölgesini Niqqu'ya kadar, Bēt-Agusi¹⁶ Bölgesinin tamamını, Pattina Ülkesinin tamamını, Fırat Nehri kıyısındaki Nanpigi Kentini¹⁷, Qarne, Hadatete, Da [...] Kentlerini, Ovada kurulmuş olan Qinasrina Kentini, Dimaşq-Şam Kentini ve Hamat-Hama Ülkesini, Hassuatti, Turinaqadina, Siannu Ülkelerinin tamamını¹⁸, Ellişu ve Lübnan Dağı'nın eteklerinde (kurulmuş

¹⁴ Hayim Tadmor - Shigeo Yamada, *The Royal Inscriptions of Tiglath-Pileser III (744-727 BC) and Shalmaneser V (726-722 BC)*, Kings of Assyria, (The Royal Inscriptions of the Neo-Assyrian Period 1-RINAP 1: 86, RINAP 1, Nr. 35, col. ii 12) Winona Lake (2011).

¹⁵ Hayim Tadmor-Shigeo Yamada, *The Royal Inscriptions of Tiglath-Pileser III (744-727 BC) and Shalmaneser V (726-722 BC)*, RINAP 1:85-86, RINAP 1, Nr. 35, col.ii 1-15.

¹⁶ Bet-Agusi, Halep ve doğusunda kurulmuş Arami Krallığı'dır. Edward Lipiński, *The Aramaeans: Their Ancient History, Culture, Religion*, Peeters (2000): 195.

¹⁷ Nanpigi, tıpkı Arpad gibi Bet-Agusi Krallığı'nın siyasi etkinlik alanı içerisinde yer almış ve bu krallığın doğu ucuna, Fırat Nehri'nin batısına lokalize edilmiştir. Lipiński, *The Aramaeans*, 195.

¹⁸ Siannu/Siyannu (Tell Sianu): Ansariya Dağı eteklerinde, Hama kenti yakınlarına lokalize edilen kentler birliği, tarım açısından oldukça verimli alanlar olarak belirtilmiştir. Horst Klengel, *Syria, 3000 to 300 B.C.: A Handbook of Political History*, Akademie Verlag, (1992): 156/223. ; Lipiński, *The Aramaeans*, 287.; Michel Al-Maqdissi, "From Tell Sianu to Qatna: Common Features of Inland Syrian and Levantine Cities in the Second Millennium B.C. Material for the Study of the City in Syria" *Cultures in Contact: From Mesopotamia to the Mediterranean in the Second Millennium BC.*, ed. Joan Aruz, Sarah B. Graff, The Metropolitan Museum of Art, (2009): 74-83.

olan) Simirra Kentini¹⁹, Rēši-şûri Kentini²⁰, Sapuna Dağını²¹ (ve) krallığının ticaret merkezi (yaptığım) Şimşir ağacı bölgesi (olan) Ahta Kentini, Gurgum Ülkesine kadar olan Tu'ammu Kentini Asur gibi kendi topraklarıma kattım..."

Asur Krallarına ait kayıtlarda önceleri Patina ardından Aramili idareciler döneminde Unqi olarak kaydedilen krallık, Asur Kralı III. Tiglat-Pileser tarafından Asur'a karşı kurulacak bir ittifak ve isyan girişimini engellemek amacıyla, dört politik yapıya bölünmüştür. Merkezî yapısını yitirmiş, nüfus olarak oldukça karmaşık bir yapı sergileyen Unqi coğrafyası, MÖ 738'de tamamen Asur egemenliği altına alınmıştır. Asurca metinlerde, Asur'un Unqi üzerindeki mutlak hâkimiyetinin ilk yansıması, eski kralî kent olan Kunulua'nın²² büyük bir eyalete çevrilmesi ve buraya Asur tarafından bir idareci atanması olmuştur. Doğu Akdeniz'de Asur için merkezi otoriteden yoksun küçük siyasi unsurların idaresi buradaki Asur idari egemenliğinin yanı sıra ticarî faaliyetlerin kontrolü açısından da titizlikle belirlenmiş olmalıdır. Zira bu doğrultuda belirlediği Doğu Akdeniz

¹⁹ Şimirra: Jebel Akra'nın (Cassius/Kel Dağı) güneyi, Amanos dağlarına paralel uzanan sahil şeridinde yer alan Simirra, kendisi gibi sahil kentleri olan kuzeyindeki Arvad, Usnu ve Siannu gibi uzunca bir zaman Ugarit Kültürü etkisi altında kalmıştır. Josette Elayi, *Sargon II, King of Assyria*, (Atlanta: SBL Press, 2017): 67.

²⁰ Rēši-sûri/Re'si-şuri: Ugarit Yakını, Ras-ibn-Hani Burnu olarak yerleştirilmiştir. Nadav Na'aman, Ra'shu, Re'si-şuri, and the Ancient Names of Ras Ibn Hani, *BASOR*, 334, (2004): 33-34.

²¹ *Baal-Ş/Sapuna* Ugarit kayıtlarında *şpn* olarak kaydedilirken, çivi yazılı kayıtlarda *ha-zi* olarak kaydedilmiş ve günümüz Kel Dağ'ı olarak tanımlanmıştır. *Baal-Şapuna*'nın yanı sıra Ugarit kayıtlarında geçen *hnb şpn* kullanımı günümüz Kesab ve yakın çevresi olarak tanımlanmıştır. Dağın adını aldığı Tanrı Baal (Zaphon) Ugarit kayıtlarının yanı sıra, Geç Tunç Çağ'da (Mısır 19. Sülale –Alalah IV) ^dIM-Be-el olarak da kaydedilmiştir. Kenan Coğrafyası'ndaki fırtına tanrısı Ba'al'in, Mısır'da Hiksoslar MÖ 1780-1560 Dönemine tarihlenen kayıtlarında çoğunlukla Ugarit tanrısı olarak kaydedildiği görülmüştür. Kenanlı Baal'in Ugarit Coğrafyası'nda Mısır Tanrısı Montu ya da Set'in bazı mucizelerine sahip olduğuna inanılmıştır. Baal-Sapuna'nın gökyüzü tanrısı olduğu şimşek, yıldırım ve her türlü gökyüzü hareketlerinin yöneticisi olarak da kabul gördüğü bilinmektedir. Suriye ve yakın coğrafyasını etkileyen bu teofor ad bazı bölgelerin adlandırılmasında da kullanılmıştır. Bölgenin Yunan hâkimiyeti altına girmesiyle Baal-Şapuna kullanımı kayıtlarda yerini Zeus Kasios kullanımına bırakmıştır. Michael C. Astour- Fisher, L. R., Smith, D. E., Yamashita, T., *Ras Shamra Parallels: The Texts from Ugarit and the Hebrew Bible*, *Analecta Orientalia* III, (1975): 287-288. *şapôn*: Kuzey ya da deniz anlamlarına gelen sözcüğün "saklı dağ" anlamı da bilinmektedir. *Theological Dictionary of the Old Testament*, 12. Cilt editör: G. Johannes Botterweck, Helmer Ringgren Cambridge (1989): 441. Sözcük ayrıca Akadca *şapānu* olarak "saklı/saklanmış/gizlenmiş" anlamına gelmektedir. CAD Ş: 96.

²² J. David Hawkins, "Cilicia, The Amuq, And Aleppo: New Light in A Dark Age", *Near Eastern Archaeology*, Vol. 72, No. 4 (2009): 164-173.

politikası çerçevesinde III. Tiglat-Pileser Filistin kıyı şeridini korumak ve buradaki öz kaynakları depolamak ve muhafaza etmek için Gazze'yi seçmiş ve burayı *bit-kāri* “emparion/krali depo/ticaret merkezi” olarak belirlemiştir. Sivil ve askeri açıdan güçlendirilmiş olan *bit-kāri*'ler yine III. Tiglat-Pileser döneminde Zagros Dağları civarındaki Arami ilerleyişini önlemek amacıyla Asur'dan gelen deporte halkla desteklenmiştir. Güney Levant'ın ticari açıdan kontrol altına alındığı ve Mısır sınırının güvenliğinin sağlandığı merkez Gazze olarak belirlenirken, Kuzey Levant için ise *Ahta* aynı statüde, yani *bit-kāri* olarak tanımlanmıştır.²³ *Ahta*, Asur'un izlediği Batı yayılmacılığı politikasının ticari açıdan olduğu kadar, siyasi olarak da kilit noktasında yer almıştır. *Ahta* hem kuzeyinde yer alan Asur karşıtı Anadolu krallıklarına olan sınırı, hem de güneyinde Filistin'e kadar uzanan zengin Akdeniz limanlarına coğrafi hâkimiyetiyle *bit-kāri* olarak tercih edilmiş olmalıdır. Bu liman merkezî krallıkların küçültülerek eyaletlere bölünmesi politikasıyla birlikte idari açıdan bağlı olduğu Kunulua'nın Akdeniz ticaretine açıldığı bir kapısı görünümünde olmuştur. Yerli halkın çoğunu Aramiler'in ve Fenikeli yerleşimcilerin oluşturduğu bu dönem için liman *apoikia* “bir tür kervansaray/ticari konaklama alanı” olarak tanımlanmıştır. Boardman MÖ 8. yüzyılın Greek kolonistler için Doğu objelerinin henüz tam manasıyla tercih edilmemesi ya da popülaritesinin çok yüksek olmadığı gerekçesiyle bu tanımın yerine Al Mina limanının statüsünü *emporion* “ticari üs/krali depo?” yönünde desteklemiştir.²⁴ Bu limanın Asur kralı Sanherib tarafından MÖ 696 yılında gerçekleşen Tarzi (Tarsus) isyanlarını önlemek amacıyla düzenlediği sefer sırasında önemli ölçüde tahrip edildiği düşünülmüştür.²⁵

Yaklaşık olarak MÖ 660'da Asur ve Kunulua arasında yapılan bağıllık antlaşması ve bu antlaşmaya aykırı herhangi bir veriye ulaşılmaması Asur'un, incelenen Doğu Akdeniz coğrafyası üzerindeki emellerini gerçekleştirdiğinin bir göstergesidir. Krallara ait yıllıklar ve stelleri²⁶ göz önünde bulundurarak, bu emellerin Amanoslar'ın ve Amik Ovası'nın zengin hammadde kaynaklarından ve geçitlerinden yararlanmak, Doğu Akdeniz'deki ticareti ele geçirmek ve bu ticaretin devamlılığını ve güvenliğini sağlamak olduğu söylenebilmektedir.

²³ Shigeo Yamada, “Kārus on the Frontiers of the Neo-Assyrian Empire”, *Orient XL*, (2005): 56-90.; Nadav Na'aman, *Ancient Israel and Its Neighbors: Interaction and Counteraction*, Eisenbrauns (2005): 279-280.; Elayi, *Sargon II, King of Assyria*, 56.

²⁴ A. John, Graham, “The Historical Interpretation of Al Mina”, 59.

²⁵ Albert Kirk Grayson- Jamie R. Novotny, *The Royal Inscriptions of Sennacherib, King of Assyria (704-681 BC)*, (RINAP 1) Eisenbrauns (2012).

²⁶ Nurgül Yıldırım, “Çiviyazılı Kaynaklara Göre Patina Krallığı'ndan Unqi Krallığı'na Antakya Ve Amik Ovası'nın Tarihsel Süreci”, 701-722.

Ahta'nın Al Mina olarak adlandırılan limanı da içine alan bölgeye lokalizasyonunda *Ahta*'nın *Baali-Şapuna* (Casius/Kel Dağ) ile Amanoslar arasında aranması gerekliliği ortaya çıkmıştır.²⁷ Al Mina'da gerçekleşen arkeolojik kazılara göre genel hatlarıyla bu döneme tarihlenen 10. ve 7. tabakalar arasında Yunan-Euboia-Levant, Kıbrıs ve Fenike kökenli keramik örneklerine²⁸ rastlanması limanın dönemin önemli gücü Asur'a karşı Yunanlı ve Fenikeli kolonistlerin yalnızca ticarî değil, aynı zamanda siyasi bir varlık göstermeye çalıştıklarının izleri olarak da yorumlanmalıdır. Ancak Al Mina'da 6. tabakadan ulaşılan bulgular Asur'un bölge hâkimiyetini kesinleştirdiğini ve ticari ilişkilerin daha çok iç kesimlerle, yani Anadolu ile gerçekleştiğini göstermiştir.²⁹ (Har 2-3)

Asur hâkimiyetinin ardından Pers egemenliği döneminde de (yaklaşık olarak MÖ 5-4.yy) ticarî faaliyetlerin devam ettiği Al Mina gerek Fenike gerekse de Yunanlı kolonistler tarafından Doğu ve Batı ticaretinin devamlılığı açısından oldukça etkin bir ticaret merkezi olarak kullanılmıştır. Pers hâkimiyeti altında, özellikle demografik açıdan Fenikeli nüfusa ev sahipliği yapmış olan Al Mina, Hellenistik dönemin başlarında, MÖ 315-313 yıllarında İskender'in komutanı Antigonos tarafından Asi Deltası'nda kurulmuş olan *Palaipolis* adındaki bir limanın varlığıyla, eski işlevini ve önemini yitirmiştir.³⁰

Seleukos kralı I. Nikator (MÖ 305-281) tarafından Samandağ'ın iç kısımlarında, Al Mina'nın kuzeyinde yer alan ve Seleukos Krallığı'nın kralî merkezi olan Seleukia Pieria'nın kurulmasıyla hedeflenen dış liman oluşturulmuş ve yaşam alanları Seleukia Pieria'ya kaydırılmıştır. Hellenistik dönem başlarında da Yunan nüfusun seyrek olduğu bu liman kenti ile ilgili aydınlatıcı olan kaynaklar çoğunlukla arkeolojik veriyle sınırlı kalmıştır. Ancak, Ptolemy III'e ait III. Suriye Savaşı'nı (MÖ 245-241) konu edinen bir kayıt Seleukia limanına erişimin *Posideum*'dan yalnızca bir gece sürdüğü bilgisini aktarmıştır. *Posideum* eski kaynaklara göre Al Mina olarak

²⁷ Ran Zadok, "Geographical and Onomastical Notes," *Journal of the Ancient Near Eastern Society*, (1976); Nadav Na'aman, "Ra'shu, Re'si-şuri, and the Ancient Names of Ras Ibn Hani", *BASOR*, 334, (2004): 33-39.

²⁸ John Boardman, "The Excavated History of al Mina", *Ancient Greeks West and East*, (1999): 149.

²⁹ Rosalinde Kearsley, "Greeks Overseas in The Eighth Century BC: Euboeans, Al Mina And Assyrian Imperialism". Edt. G. Tsatskhadze, *Ancient Greeks West and East* Brill (1999): 118-122.; Gunnar Lehmann, "Al Mina and The East", A Report on Research in Progress . In: Alexandra Villing (Hrsg.): *The Greeks in the East*, London (2005): 1-32.

³⁰ A. John, Graham, *Collected Papers on Greek Colonization*, Brill Leiden, 2001: 73; "Alalakh'dan Antiochei'ya Hatay'da Kentleşme Süreci", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Vol. 6-Sayı 1, Hatay (2009): 263-265.

değerlendirilirken, Hellenistik Yakınoğu krallıklarına ait arşivler *Posideum*'un Ras-el-Basit³¹ ile eşleştirilmesine dayanak teşkil etmiştir. Verilere dayanılarak yapılan hesaplama Seleukia Pieria'nın Al Mina'dan yaklaşık 7 km uzaklıkta kurulmuş olduğunu ortaya çıkarmıştır.³²

Al Mina Limanı Geç Roma ve Bizans Döneminde de aktif olarak hizmet vermiş, liman Bizans Döneminde Sem'an Dağındaki St. Simeon Manastırından esinlenilerek adı St Simeon Limanı olarak da anılmıştır.³³

SONUÇ

Al Mina bulunduğu coğrafyanın öz kaynakları ve bu öz kaynakların deniz aracılığıyla ticaretinin yapılması noktasında sunduğu elverişlilikle neredeyse Geç Tunç Çağı'ndan Hellenistik Dönem'in başlarına kadar bir ticarî cazibe merkezi olmuştur. Liman yazılı kaynaklarda geçmediği Orta Tunç Çağı'nda, güneyinde yer alan ve oldukça kıymetli bir arşiv merkezi de olan Ugarit'in (Ras-Şamra) gölgesi altında kalmış olmalıdır. Geç Tunç Çağı'nda ise değişen siyasi dengelere bağlı olarak "güçlendirilmiş/kralî bir depo" statüsünde Mukiş/Alalah Krallığı'nın limanı olarak görölmüştür.

Al-Mina özellikle MÖ 8. yüzyıl itibariyle Dođu'nun maddi ve kültürel zenginlikleriyle Yunan coğrafyasına aktarımı ile ilgili önemli bir işlev görmüştür. Bu görevini neredeyse Geç Tunç Çağı'ndan itibaren devam ettiren liman ve yakın hinterlandındaki yerleşimler Mezopotamya ve Anadolu'nun zengin hammadde kaynakları ile kültürel birikimin aktarımı açısından ayrıca önemli görölmüştür. Al Mina belli bir tarihe kadar yalnızca arkeolojik açıdan aydınlatılmışsa da en azından liman ve yakın çevresinin Mısır kaynaklarında bir tür kralî ticaret merkezi olarak kaydedildiği görölmektedir. Aynı statüsünü Yeni Asur Dönemi krallarına ait kayıtlarda da devam ettirdiği görölen Al Mina Asurca kaynaklarda *Ahta* olarak kaydedilmiştir. Yine Asurca kayıtlarda yakınında yer alan dađ ve nehir adları ile uyumlu bir görünüm sergileyen adlandırmalar (Ras Al-Bassit/ *Rēši-sūri/Re'si-şuri* -Kel Dađ/*Baal-Şapuna/Cassius*) *Ahta*'nın lokalizasyonunun sağlıklı bir biçimde oluşturulmasını sağlamıştır. Ayrıca bu

³¹ Ras El-Basit, Lazkiye'nin yaklaşık 53 km kuzeyinde yer almıştır. Graham, *Collected Papers on Greek Colonization*, 73. Strabo Cassius ve Orontes ağzında yer alan bölgeyi Posideum olarak tanımlanmış, Ras-el-Basit/ Posideum, Lazkiye'nin yaklaşık 53 km kuzeyinde yer almıştır. Graham, *Collected Papers on Greek Colonization* 73.

³² Graham, *Collected Papers on Greek Colonization*, 73.

³³ Leonard Woolley, "The Excavations at Al Mina, Sueidia", *The Journal of Hellenic Studies*, Vol.58/2 (1938); Hatice Pamir, "Seleuceia Pieria", Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, (2001) :54.

kayıtlar ve arkeolojik veri *Ahta*/Al Mina'nın statü olarak ise *bit-kāri*/emparion/krali depo/ticaret merkezi/ticarî üs olarak dönemin egemen gücü tarafından askeri ve idari açıdan desteklendiğini ortaya koymuştur.

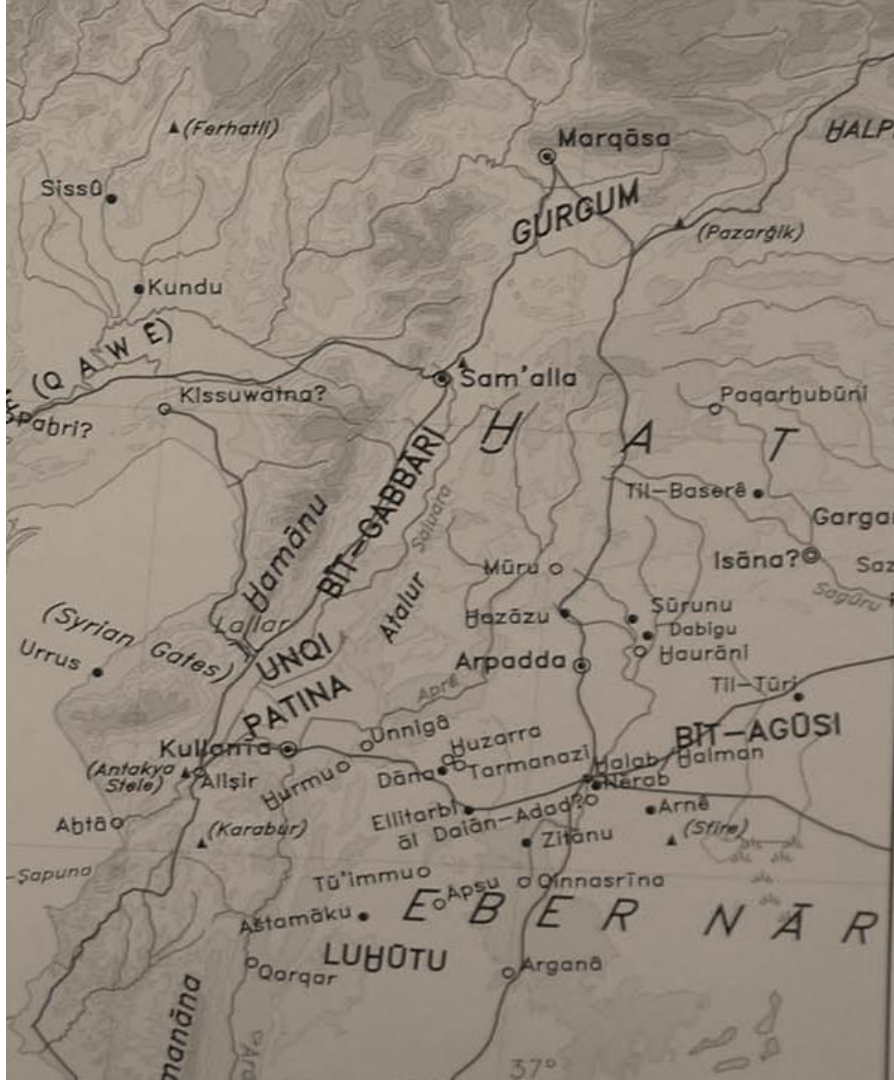
Al Mina'da gerçekleştirilen kazılarda ele geçen kap örneklerinin yakın kazı merkezlerindeki envanterle karşılaştırılması, örneğin Cüdeyde, Tayinat, Çatalhöyük ve Ras-Şamra ile benzerlikleri, limanın daha iç kesimlerdeki merkezlerle olan siyasi ve sosyo-kültürel ilişkisini ortaya koymaktadır. Bu liman aracılığıyla yalnızca ticarî malların depolanması ya da aktarımı değil, aynı zamanda Doğu ve Batı arasında kültürel bir etkileşimin sağlandığı açıkça görülmektedir.

KAYNAKÇA

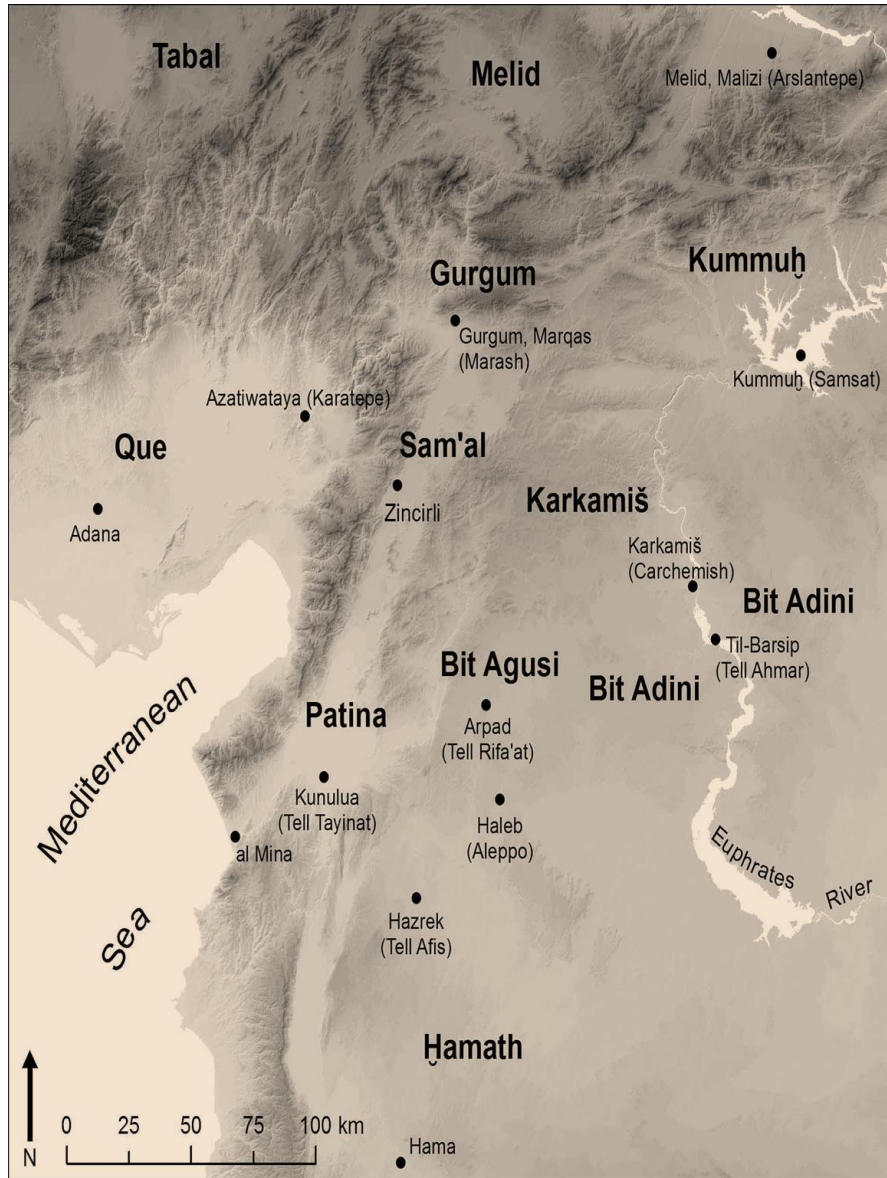
- Al-Maqdissi, Michel. "From Tell Sianu to Qatna: Common Features of Inland Syrian and Levantine Cities in the Second Millennium B.C. Material for the Study of the City in Syria", Joan Aruz – Sarah Graff – Yelena Rakic (ed.), *Cultures in Contact: From Mesopotamia to the Mediterranean in the Second Millenium BC.*, New York: The Metropolitan Museum of Art, 2013.
- Aro, Jussi. "Remark on the Language of The Alalakh Texts", *Archiv für Orientforschung* VII, (1954-1956).
- Astaour, Michael, C. "Place-Names from the Kingdom of Alalakh in the North Syrian List of Thutmose III: A Study in Historical Topography" *Journal of Near Eastern Studies*, Vol. 22, No. 4 (Oct., 1963).
- Astour, Michael C.- Fisher, L. R., Smith, D. E., Yamashita, T., "Ras Shamra Parallels: The Texts from Ugarit and the Hebrew Bible", *Analecta Orientalia* III, (1975): 287-288.
- Boardman, John. "The Excavated History of al Mina", *Ancient Greeks West and East*, (1999): 131-165.
- CAD: The Assyrian Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago – Chicago 1956vd.
- Dossin, Georges. *Correspondance de Samsi-Addu et de ses fils Archives Royales de Mari I*, Paris Imprimerie Nationale (1950).
- Dossin, Georges- A. Finet, *Correspondence Feminine ARM 10*, Paris: Geuthner, 1946/1978.
- Downey, Glanville. *Ancient Antioch*, Princeton-New Jersey: Princeton University Press, 1963.
- Elayi, Josette. *Sargon II, King of Assyria*, Atlanta: SBL Press, 2017.
- Graham A. John. "The Historical Interpretation of Al Mina", *Dialogues D'histoire Ancienne*, Année (1986): 51-64.
- Graham, A. John. *Collected Papers on Greek Colonization*, Leiden: Brill, 2001.

- Grayson, Albert Kirk- Jamie R. Novotny. *The Royal Inscriptions of Sennacherib, King of Assyria (704-681 BC)*, (RINAP 1), Winona Lake: Eisenbrauns 2012.
- Hawkins J. David. "Hattin", *Reallexikon der Assyriologie und vorderasiatischen Archaologie* 4, (1974): 160-162.
- Hawkins, J. David. "The Political Geography of North Syria and South-East Anatolia in the Neo-Assyrian Period", in Mario Liverani (ed.), *The Neo-Assyrian Geography*, Roma (1995): 87-101.
- Hawkins, J. David. *Corpus of Hieroglyphic Luwian Inscriptions*; Vol. 1, Berlin-New York: Walter de Gruyter, 2000.
- Hawkins, J. David. "Cilicia, The Amuq, and Aleppo: New Light in A Dark Age", *Near Eastern Archaeology*, Vol. 72, No. 4 (2009): 164-173.
- Heimpel, Wolfgang. *Letters to the King of Mari: A New Translation, with Historical Introduction, Notes and Commentary*, Winona Lake: Eisenbrauns, 2003.
- Kearsley, Rosalinde. "Greeks Overseas in The Eighth Century BC: Euboeans, Al Mina And Assyrian Imperialism". Edt. G. Tsetschladze, *Ancient Greeks West and East*, Leiden: Brill, 1999. 109-132.
- Klengel, Horst. *Syria, 3000 to 300 B.C.: A Handbook of Political History*, Berlin: Akademie Verlag, 1992.
- Lemaire, André. "Recherches De Topographie Historique Sur Le Pays De Qué", *Anatolia Antiqua* I, (1991): 270-279.
- Lehmann, Günnar. "Al Mina and The East", A Report on Research in Progress . In: Alexandra Villing (Hrsg.): *The Greeks in the East*, (2005): 1-32.
- Lipiński, Edward. *The Aramaeans: Their Ancient History, Culture, Religion*, Leuven: Peeters, 2000.
- Miller, Jared. "Hititler Dönemi'nde Anadolu'da Halklar ve Diller", Metin Alparslan – Meltem Doğan-Alparslan, (ed.), *Hititler: Bir Anadolu İmparatorluğu*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2013. 120-127.
- Na'aman, Nadav. "Aribua and the Patina-Hamath Border", *Orientalia* 71-Fasc. 3, (2002): 291-295.
- Na'aman, Nadav. "Ra'shu, Re'si-suri, and the Ancient Names of Ras Ibn Hani", *Bulletin of the American Schools of Oriental Research*, 334, (2004).
- Na'aman, Nadav. *Canaan in the Second Millennium B.C.E.*, Winona Lake: Eisenbrauns, 2005.
- Na'aman, Nadav. *Ancient Israel and Its Neighbors: Interaction and Counteraction*, Winona Lake: Eisenbrauns, 2005.
- Niehr, Herbert. *Zaphon. Dictionary of Deities and Demons in the Bible*, Leiden: Brill, (1999).
- Pamir, Hatice. "Seleuceia Pieria." Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2001.

- Pamir, Hatice. "Alalakh'dan Antiochei'ya Hatay'da Kentleşme Süreci", Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Vol. 6-Sayı 1, Hatay (2009): 263-265.
- Pamir, Hatice. "Sabuniye: A Late Bronze-Iron Age Port Settlement on the Northeastern Mediterranean Coast", *Across The Border: Late Bronze-Iron Age Relations Between Syria and Anatolia-Proceedings of a Symposium Held at the Research Center of Anatolian Studies*, Koç University, İstanbul-May 31-June 1 2010, (2013):173-194.
- Parker, Bradley. "The Mechanics of Empire. The Northern Frontier of Assyria A case Study in Imperial Dynamics", Helsinki: Neo-Assyrian Text Corpus Project, 2001.
- Parpola, Simo - Porter M, *The Helsinki Atlas of the Near East in the Neo-Assyrian Period*, Helsinki: The Neo-Assyrian Text Corpus Project, 2001.
- Postgate, Nicholas. *Fifty Neo-Assyrian Legal Documents*, England: BIAA/Ankara, 1976.
- Schaeffer, Claude Frédéric-Armand. *Ugaritica I-IV*, Archive of Mesopotamian Archeological Site Reports (1939-1969).
- Smith, Sidney. *The Statue of İdrimi*, London: BIAA/Ankara, 1949).
- Soldt, Wilfred H. Van. "The Orontes Valley in Texts from Alalakh and Ugarit During the Late Bronze Age, 1500-1200 BC", *Syria*, IV (2016): 137-144.
- Tadmor, Hayim - Shigeo, Yamada. *The Royal Inscriptions of Tiglath-Pileser III (744-727 BC) and Shalmaneser V (726-722 BC)*, Kings of Assyria, (The Royal Inscriptions of the Neo-Assyrian Period 1-RINAP 1) Winona Lake: Eisenbrauns, 2011.
- Wiseman, D. John. *The Alalakh Tablets*, London: BIAA/Ankara 1953.
- Woolley, Leonard. "The Excavations at Al Mina, Sueidia", *The Journal of Hellenic Studies*, Vol.58/2 (1938): 133-170.
- Woolley, Leonard. "A Date of Al Mina", *The Journal of Hellenic Studies*, Vol.68 (1948): 148.
- Woolley, Leonard. *A Forgotten Kingdom*, Harmondsworth, Middlesex: Penguin, 1953.
- Woolley, Leonard. *Alalakh an Account of The Excavations at Tell Atchana in The Hatay 1937-1939*, Oxford: Oxford University Press, 1955.
- Yamada, Shigeo. *The Construction of the Assyrian Empire: A Historical Study of the Inscriptions of Shalmaneser III (859-824 BC)*, Leiden-Boston-Köln: Brill, 2000.
- Yıldırım, Nurgül. "Çivi yazılı Kaynaklara Göre Patina Krallığı'ndan Unqi Krallığı'na Antakya Ve Amik Ovası'nın Tarihsel Süreci" *Belleten* 289, Cilt LXXX (2017): 701-722.
- Zadok, Ran. "Geographical and Onomastical Notes," *Journal of the Ancient Near Eastern Society*, (1976).

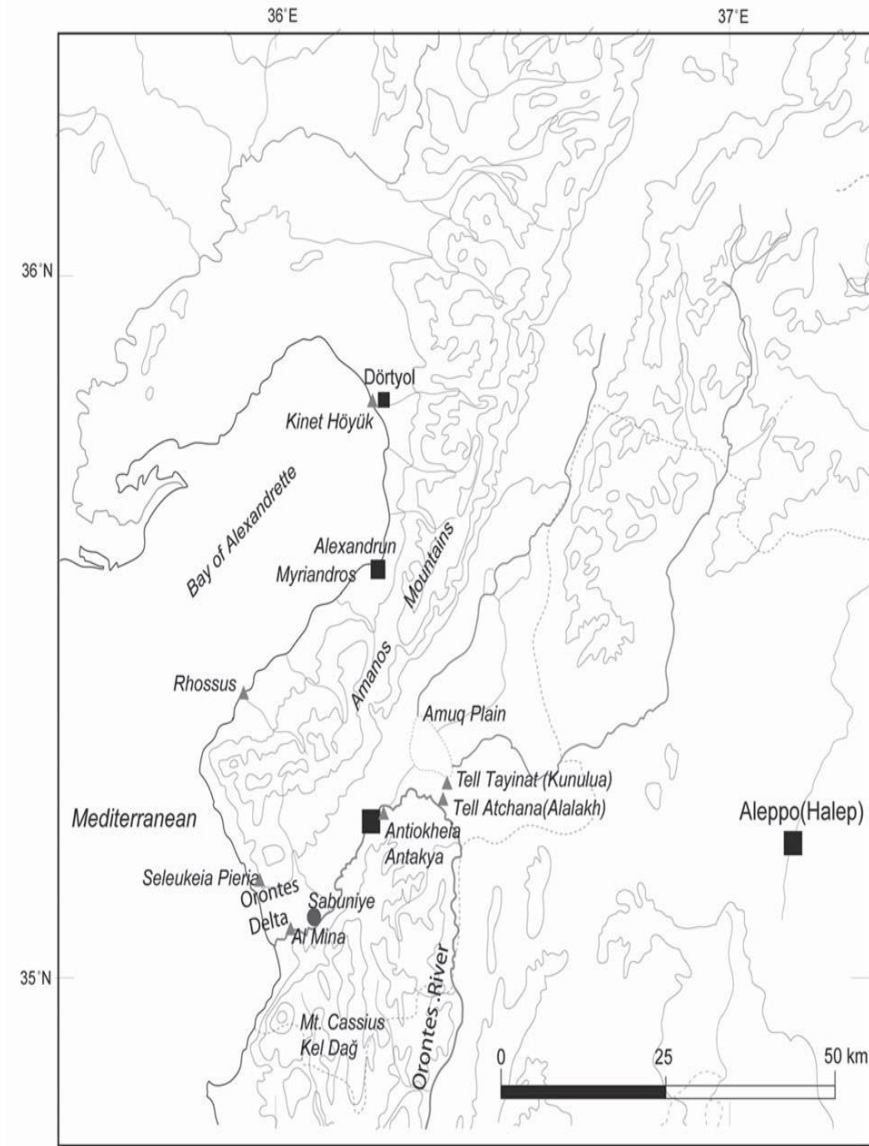

Harita 1. Geç Hitit ve Arami Şehir Devletleri (yak. M.Ö. 900) (Jared L. Miller 2013)

Harita 2. Yeni Asur Devri Patina-Unqi Bölgesi (Simo Parpola 2001)

Harita 3. Kuzeydoğu Levant ve Sabuniye (Hatice Pamir
2013: ODA

